

млетачка трговина је нагло ишчезавала у XVII веку.⁹⁸ Али су зато нови трговци долазили у Турску и баило је са тугом описивао успон холандске трговине на Леванту.⁹⁹ Чак су и Дубровчани покушавали да интригирају на Порти против Холанђана, али је Холандија 1612. склопила трговачки споразум са Турском и брзо развила своју трговину.¹⁰⁰ Енглеска трговина је исто тако нагло расла, особито после 1610. године¹⁰¹ Ово снажно продирање западноевропске трговине у Левант и Турску било је од веома великог значаја за стварање нових односа у оквирима турског феудализма, за појачавање феудалне експлоатације у целом Царству.

Вук Винавер

СКАДАРСКИ МУТЕСАРИФ МАХМУД-ПАША БУШАТЛИЈА ПРЕМА ТУРСКИМ ДОКУМЕНТИМА

Махмуд-паша потиче из угледне породице Бушатлија, која је управљала скадарским санџаком, а повремено и сусједним областима, од 1763—1831. године. Међу њима нарочито се истичу Мехмед-паша (1763—1779),¹ Махмуд-паша (1779—1796² и Муста-

⁹⁸ Млечани су, истина, почетком XVII опет увозили бибер преко Египта (A. Stella, *La crisi economica veneziana nella seconda metà del secolo XVI*, Archivio veneto, vol. 58—59, 1956, 57, 64) а млетачке власти су привлачиле персијске трговце да са свилом долазе у Млетке (G. Berchet, *Del commercio dei Veneti nell Asia*, estr. »Atti del Ateneo veneto«, serie II, vol. I, 1884, 15—16), у Халебу је 1596. било не мање од 16 млетачких трговачких кућа (G. Berchet, *Relazioni dei consoli veneti nella Siria*, Torino 1866, 80), али је баило увиђао да су сву млетачку трговину са Цариградом у своје руке приграбили Турци и Јевреји (Цариград 17. VIII 1621, 92). У Одбору петорице за питања трговине речено је 1619. да је левантијска трговина веома опала (ASV, Cinque savii, Decreti, № 56, 25. VIII 1619).

⁹⁹ Баило је већ 1597. бележио да ће вероватно Холанђани ускоро склопити трговачки уговор са Турском; 1601. је схватио да они у Сирији већ тргују, истина још под француском заштитом, а 1608. је чуо да енглески конзул у Халебу подржава холандске трговце и поморце; 1610. је баило јадиковао што холандски галеони већ јавно и слободно слижу у Смирну.

¹⁰⁰ Један млетачки дипломата је тада забележио да Холанђани користе пропаст млетачке трговине на истоку и навелико одлазе за Левант. P. J. Blok, *Venetiaansche Berichten over de Vereenigde Nederlanden van 1600—1798*, 'S. Gravenhage 1909, 164—165.

¹⁰¹ Цариград, 9. I 1616, 80; 5. III 1610, 70. У страха су велике очи: баилу се чинило да ће сада навалити и аустријски трговци да тргују по Турској (18. XII 1616, 82).

¹ Tarihi Cevdet, sv. 6, c. 238. Хрватска енциклопедија, св. III, с. 549. Цавид Бајсун мисли да је Гази-Мехмед паша постао мутесариф Скадра 1748. године. — Cavid Baysun Mustafa Paşa, *Işkodralı, Buşatlı... İslam Ansiklopedisi*, sv. 88, Истамбул 1959, с. 727—730. Међутим, то би се могло односити на његову службу као намјесника Скопља.

² Селим Ислами и Кристо Фрашери у својој историји наводе да је Мехмед-паша умро 1775. године, а да је Порта поставила на његово мјесто Мехмед-пашу Ђустендиља, али га народ није прихватио, те је овај поло-

фа-паша (1810—1831).³ Они се нијесу много покоравали централној власти у Истамбулу, него су често предузимали неке акције, сами на своју руку, настојећи да своју власт и утицај прошире и на сусједне области. Мехмед-паша је више пута предузимао војне операције против Црне Горе, а Мустафа-паша нам је познат из борби против реформи султана Махмуда II.

Али највећу бригу Порти задавао је Махмуд-паша (звани Кара-Махмудпаша). Користећи тешку унутрашњу и спољну ситуацију османске империје, он је настојао да прошири своју власт не само у Албанији него и према Црној Гори.⁴ Штавише, из акција које је предузимао називу се његове тежње за самосталношћу Албаније. Због свега тога Порта је више пута наређивала румелијском и босанском валији да скрше ту његову самовољу. Међутим, он је успијевао на разне начине да одбије те нападе, а кад

жај заузео најстарији син Мехмед-паше Бушатлије Мустафа-паша. Порта није то признала, него је поставила за скадарског мутесарифа другог сина Махмуд-пашу. Али то није довело до спора међу браћом, јер се Мустафа-паша није томе противио.

Selim Islami — Kristo Frascheri, *Historia e Shqiperise vellimi ipare*, Tiranë 1959, с. 435 (Издање Историјско-лингвистичког института Универзитета у Тирани).

Dr. J. G. von Hahn, говорећи о Махмуд-паши, истиче да је он постао скадарски мутесариф након смрти свога брата Мустафа-паше. — Dr. Jur. Johann Georg von Hahn, *Albanische Studien in Wien 1854*, с. 100—102.

Шемсудин Сами, не спомињући датуме, вели да је за вријеме рата османске државе с Русијом (1768—1774) послат Мустафа-паша против Тоска у Мореју и ту отрован, а пошто је у то вријеме умро Мехмед-паша Бушатлија то је за скадарског валију дошао његов други син Махмуд-паша, звани Кара-Махмуд. — *Kamus al-a'lam*, под Ишкодрави Мехмед-паша.

³ Мустафа-паша, који је 1810. године постављен за скадарског мутесарифа, добио је након двије године титулу везира. Он је једно вријеме био лојалан султану те му је дат на управу охридски и елбасански санџак. Касније, борећи се против завођења нове војске, био је поражен код Прилепа 1831. године, одакле се повукао у Скадар. Под условом да буде помилован, он се предао 9. октобра 1831. и последије тога живио је са својом породицом у Истамбулу. У доба Абдул-Мецида од 1845. до своје смрти 1860. године био је валија у неколико мјеста Анадолије, затим у Халебу и на острвима у Егејском мору. — *Cauid Baysun*, цит.

Од јула 1853. до августа 1854. године био је и херцеговачки мутесариф, када је Херцеговина била административна јединица независна од босанског ејалета. То показује да је Мустафа-паша у то вријеме уживао велико повјерење Порте. — Х. Хадибегић, *Цизја или харач, Прилози*, V, Сарајево 1955; с. 47.

⁴ Махмуд-паша је желио да оствари сан Бушатлија — да припоји Црну Гору скадарском санџаку. Нешто раније Порта је била одвојила Црну Гору од скадарског санџака и припојила је босанском ејалету, правдајући то тиме да је црногорски народ словенског поријекла. Махмуд-паша је тражио од босанског валије да му врати Црну Гору. Међутим, ни босански валија, а ни Порта, нијесу пристали на то. Због тога је он нападао тврђаве Подгорицу и Спуж, које су биле у саставу босанског ејалета, али није успио да их заузме. Порта је савјетовала Махмуд-паши да одустане од те намјере, јер ће у противном бити смијењен са свог положаја. — *Selim Islami — Kristo Frascheri*, cit. s. 437.

му је запријетила опасност, да испослује помиловање, те да и даље остане на свом положају.

О Махмуд-паши писано је и код нас и у иностранству, али су нека питања остала недовољно објашњена. Сматрајући да би турски документи могли унијети новог свјетла у живот и дјеловање овог скадарског паше, прегледала сам у Оријенталном институту и Гази-Хусревбеговој библиотеци око четрдесет докумената који се односе на њега. То су фермани упућивани у разним временима од 1784—1794. године румелијским и босанским валијама и бујурудџије које су они издавали у вези с тим ферманима.

С обзиром на важност ових података и за нашу националну историју изнијећемо хронолошким редом и њихову садржину.

Најстарији ферман о Махмуд-паши почетком октобра 1784. год. говори о његовој непослушности према Порти.⁵ У њему се опширно износи став Махмуд-паше и његови напади на сусједне области.⁶ Зато је Porta издала наређење румелијском валији и подручним мутесарифима да то спријече. Исто тако је наређено и подгоричком мутеселиму Ибрахим-паши да онемогући сваки покушај Махмуд-паше ако буде кренуо према Подгорици и другим мјестима. Међутим, како је извијестио босански валија, они су већ били опколили тврђаву Спуж и блокирали све тјеснаце и пролазе.

Пошто је постојала опасност да они угрозе и друге области, то је централна власт издала наређење мутесарифима Авлоније и Делвине и беговима Албаније да се сви удруже против Махмуд-паше и његовог брата Ахмеда. Посебно су упућене три заповијести босанском валији да их пошаље лицима којима су намијењене. У првој од тих заповијести наређује се Осману у Подгорици да не помаже бунтовнике, него да се против њих уједини са Ибрахим-пашом. У истом смислу је и наређење заповједницима тврђава: Подгорице, Спужа, Жабљака и других мјеста, као и наредба заповједницима тврђава: Скадра, Улциња, Бара и других.⁷

У свим тим наредбама нарочито је подвучено да се Махмуд-паша с времена на вријеме појављује као прави бунтовник,

⁵ Ферман султана Абдул-Хамида I босанском намјеснику и везиру Абдулах-паши од мјесеца зулкаде 1198. год. (16. IX — 15. X 1784). Оријентални институт, сицил бр. 16. лист 58.

⁶ Махмуд-паша је у току љета напао на Црну Гору без одобрења Порте.

Душан Д. Вуксан, — Петар I Петровић Његош и његово доба, Цетиње 1951. с. 39.

⁷ У овом ферману од 3 декаде мјесеца зулкаде 1198. године (6—15 X 1784), који је упућен заповједницима Скадра, Улциња и Бара, истиче се како скадарски мутесариф чини насиља становништву Добра, шаље војску на подгоричког мутеселима Абдулах-пашу и на команданта Спужа Ибрахимима и да је уз помоћ елбасанских бунтовника и црногорских хајдука запосјео све кланце и прилазе, те да је због свега тога издата фетва да се он најстроже казни.

Оријентални институт, сицил бр. 16, лист 66.

а кад му запрети опасност, онда моли да му се опрости. Зато му убудуће не треба вјеровати, него га казнити најстрожом казном, о чему је већ издат царски ферман.

Босанском намјеснику Абдулах-паши је стављено у дужност да образује потребан број војске из Босне под командом једног способног мири-мирана и да је упути против Махмуд-паше. У ту сврху даје му се пуно право само да што прије буде уништен и ликвидирају наведени бунтовник и његов брат.

Ове обимне мјере централне власти показују да је она непокорност скадарског мутесарифа и његове нападе на сусједне крајеве сматрала врло опасним. Зато је свим силама настојала да се тај бунтовнички покрет у коријену угуши, како се не би проширио на друга подручја.

Порта је скренула пажњу босанском намјеснику да будно пази на трговце из Скадра, Улциња, Бара и осталих крајева скадарског санџака и да нареди да се задрже ондје гдје се нађу заједно са њиховом робом. У случају да су они наклоњени скадарском мутесарифу и не буду ступили у борбу против њега кроз четрдесет дана, нека им се роба заплјени.

Поступајући према наређењима Порте, босански валија је слао бујурулдије подручним органима с наређењем да шаљу храну (на рачун пореза — *«imdad-i hazariye»*) и помоћ у људству Цафер-паши у Служу и подгоричком мутеселиму Ибрахим-паши.⁸

Колико је Махмуд-паша био агресиван види се и по томе што је он са 1000 својих присташа дошао у Пријепоље и запосјео кланце да би спречио долазак новог босанског намјесника. Зато је босански кајмакам хитно послао тамо војску која је сузбила ову бунтовничку акцију.⁹ Против њега је послата војска с копна и с мора, те је био побјеђен. Али је заузимањем команданта морнарице Гази-Хасанпаше био помилован и остављен на положају.¹⁰

Кратко вријеме послје тога он је поново почео да напада сусједне области. Тако је у јесен 1785. године опсео тврђаве Подгорци и Служ. Истјерао је из Служа мутеселима Абдулах-паша-заде Ибрахим-пашу и без ичијег одобрења кренуо на Црну Го-

⁸ Бујурулдија од 19. сафера 1199 (1. I 1785) упућена љубинском кадији, капетанима, агама, официрима и осталим функционерима требињске тврђаве. Оријентални институт, сицил 16, лист 75 р.

⁹ Muvekit, Tarihi Bosna s. 156.

О овоме постоји и бујурулдија босанског намјесника Сејид-Мехмед паше од 27. ц. II 1199 (7. V 1785). У овој бујурулдији босански валија изражава задовољство и даје признање подручним органима и војницима који су својим залагањем распршили одметничке чете Махмуд-паше. Гази-Хусревова библиотека, сицил 24, с. 100.

¹⁰ Ord. Prof. Ismail Hakki Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, IV/1, Ankara 1956, s. 615. — Tarihi Cevdet, sv. 4, s. 96.

ру.¹¹ При повратку у Скадар опљачкао је нека мјеста која су била под управом Млетака, с којима је Турска тада били у миру, те је изаслан посебан комесар од Порте да установи штету.¹² Осим тога, он је наносио штету становништву Тиране, Елбасана, Корче и Охрида, а нападао је и на Валону, гдје је био мутесариф Курд-паша.

Стога је затражена фетва од шејхул-ислама Дури-заде Сејид Мехмед Арифа, на основу које је издата царска заповијест да се Махмуд-паша уништи.¹³ То је повјерено румелијском валији Абди-паши и босанском намјеснику Ахмед-паши, као и наведеном Курд-Ахмед паши. Њихова је дужност била да са свих страна крену с војском против Махмуд-паше.¹⁴ Венеција је преузела на себе да блокира Скадар са приморске стране. Према наводима Селим Ислами-ја и Криста Фрашери-ја Махмуд-паша је успио да сузбије босанску војску, а с друге стране да уз помоћ дибранских малисора затвори пролазе румелијској војсци. Због тога је Абди-паша кренуо на Косово и ту се без потребе задржао. Међутим, Махмуд-паша се изненада појавио на Косову и побједио румелијску војску.¹⁵ Али и послје тога Порта је настојала да се борба против Махмуд-паше настави и да се тај његов бунтовнички покрет с њим заједно ликвидира. У вези с тим босански валија Ахмед-паша је наредио својим подручним органима да попишу потребан број војске која треба да се нађе на Гатачком пољу 23. фебруара 1786. године.¹⁶

Када се у Скадру сазнало за царско наређење о Бушатлији, у тим крајевима завладала је жалост због бојазни да ће то довести до пустоши у тој области, те да би му требало опростити, а да цијело становништво гарантује да ће се он покајати и да ће се држати задате ријечи. У том смислу становништво Скадра, Улциња, Бара, Гусиња, Плава и Акова поднијело је представку и молило да се Махмуд-паша и даље остави на положају. У тој

¹¹ У јуну 1785, године Махмуд-паша је с великим снагама навалио на Црну Гору. Митом и обећањима је успио да без већег отпора покори четири нахије. Једино је катунска нахија дала снажан отпор. Том приликом Махмуд-паша је похарао већи дио ове нахије и запалио Цетињски манастир.

Душан Д. Вуксан, цит. с. 39. — Јагош Јовановић, Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње 1948, с. 154—155.

¹² Од Махмуд-паше је тражено да накнади штету, али он то није хтио извршити.

Tarihi Cevdet, sv. 4, s. 97.

¹³ Цевдет-паша у својој историји наводи да је закључено да се казне и његове присташе Тепеделенли-Али паша и Охрили-Ахмед паша.

Tarihi Cevdet, sv. 4, cit.

¹⁴ О томе су издати фермани босанском и румелијском валији под истим датумом, тј. од 3. декаде мјесеца мухарема 1200 (24. XI — 3. XII 1785). ГХБ, сицил 25, с. 41 и 44—46.

¹⁵ Selim Islami — Kristo Frasheri, cit., s. 438. — Dr. Jur. Johann Georg von Nahn, Albanische Studien in Wien 1854, с. 100—102. То се у наведеним турским документима не спомиње.

¹⁶ Muvekit, Tarihi Bosna s. 156—157.

представци је истакнуто да је становништво тих крајева наклоњено смутњи и свађи, да су се због тога догађала убиства, а да су Мехмед-паша и синови му Мустафа-паша и Махмуд-паша успјели да то потпуно уклоне и да се из санџака одстране сви разбојници.

На ову молбу Махмуд-паша је остављен на положају, а брат му Ахмед-паша са хиљаду војника упућен је као мужафиз у Александрију. У томе је издат ферман почетком реџеба 1200 (30. IV — 9. V 1786) и упућен босанском валији да се то објави и да се војска врати.¹⁷

У другом ферману под истим датумом, који је упућен босанском валији Селим-Сирипаша, каже се између осталог да су рехабилитовани Махмуд-паша, Ахмед-паша и Али-паша Тепеделенли те да су им враћене инсигније власти (тук и санџак). Махмуд-паша је свечано изјавио и потписао да неће убудуће, без царског фермана, кренути из Скадра никуда и да ће се држати услова дате обавезе. Ово питање је изнесено пред специјално вијеће, које рјешава важне послове, и донесена је одлука о помиловању горе споменутих.¹⁸

Али Махмуд-паша није дуго мировао. То видимо из бујурулдија босанског валије Селим-Сирипаше од новембра 1786. године, од којих је једна упућена сарајевском кадији и осталим војним и цивилним функционерима, а друга функционерима жерцеговачких градова.

Из разних крајева стизале су тужбе од становништва и било је потребно да се поново предузму војне акције против Махмуд-паше.¹⁹

Крајем фебруара 1787. Порта је наредила босанском намјеснику Селим-Сирипаша, затим румелијском валији Мехмед-паша и Курд-Ахмедпаша да заједничким снагама предузму све што је потребно да би уништили Махмуд-пашу и његове присташе. Истим ферманима наређено је да се трговци из скадарског санџака заштите, а да им се роба попише и запечати.²⁰

¹⁷ Muvekit, Tarihi Bosna s. 157—158.

¹⁸ Оријентални институт, сиџил 11, лист 86.

ГХБ, сиџил 25, с. 102.

Својом бујурулдијом од 26. V 1786. босански валија извјестио је о садржини наведеног фермана функционере: Мостара, Благаја, Стоца, Почитеља, Љубиња, Невесиња, Цернице, Бекије Новог, Белграфика и Неретве.

Оријентални институт, сиџил 60, лист 82 в.

¹⁹ Бујурулдија од 21. мухарема 1201 (13. XI 1786).

ГХБ, сиџил 26, с. 35—36.

Бујурулдија од 25. мухарема 1201 (17. XI 1786).

ОИ, сиџил 17, лист 17 в.

²⁰ Ферман султана Абдул-Хамида I од I декаде цумада I 1201 (19—23 II 1787).

ГХБ, сиџил 26, с. 103.

О томе постоји бујурулдија босанског валије од 31. III 1787.

ГХБ, сиџил 26, с. 104.

У ферману од почетка марта 1787. године говори се о Махмуд-пашама као издајнику. Без икаквог овлашћења он напада на кадилуке изван скадарског санџака и окупља око себе доста војске и с њима убија невини свијет и пали куће. А кад се издају царска наређења да буде кажњен, онда подноси молбе да му се опрости. У нади да ће се поправити, а да би се становништво што прије спасло те напасти, њему је праштано као што је то познато.

Међутим, пошто је по својој природи бунтован, неће да се окани својих недјела, него упућује своје четовође у кадилуке и нахије скопског санџака и у насеља у околини Битоља. Осим тога, он шаље четовође са одметнутим Црногорцима у Битољ, Никшић и Пријепоље, те тјера побираче цизје и осталих државних прихода и сам их убире и присваја. И, најзад, на сваки кадилук разрезује намете и врши недјела.

Кад буде опоменут, он шаље представке у Истамбул и обећава да ће своје људе повући из тих кадилука и да тако неће више поступати, а ако буде чинио, нека се казни. Али овај пут он опет поступа као и раније и скупља олош па шаље у Охрид, Скопље, Ново Брдо, Приштину и кадилуке у околини Битоља. као и на санџак Елбасан, да тамо пљачкају и уништавају туђу имовину. О томе стижу извјештаји и пиома са свих страна.

Пошто је он непоправљив, то је издата фетва да га треба уклонити, а тако исто и све оне који га буду слиједили. Зато је наређено да се против њега поведе борба и с копна и с мора и да му се одузме управа над скадарским санџаком. Овај се санџак уступа садашњем мутесарифу Јањине, Чауш-заде Мехмед-пашама.

Босанском валији Селим-Сири пашама се наређује да против Махмуд-паше пошаље преко никшићког кланца што прије војску под командом свог хеџаје или неког од паша.

Босанском валији даје се пуно овлашћење за прогањање свих симпатизера Махмуд-паше.²¹

У истом смислу упућен је ферман сарајевском кадији и осталим војним и цивилним функционерима. Између осталог у ферману је нарочито подвучено да се Махмуд-паша не сматра више скадарским мутесарифом и да је на тај положај постављен Чауш-заде Мехмед-паша, доташњи мутесариф Јањине.²²

Изгледа да је одметништво Бушатлије Махмуд-паше узело великог маха, јер је о његовом ликвидирању издато више царских наређења и царско писмо (*hatti humayun*). Због тога је и босански валија Селим-Сири паша сазвао у Травник војне и ци-

²¹ Ферман од средине ц. I 1201 (28. II — 9. III 1787).

ГХВ, сицил 27, с. 10—11.

²² Ферман султана Абдул-Хамида I из треће декаде ц. I 1201 (10. III — 19. III 1787).

ГХВ, сицил 27, с. 8—9.

вилне функционере и остале угледне представнике (да се с њима договори шта треба учинити да би се извршиле царске наредбе).²³

Ферманом султана Абдул-Хамида I од III декаде ц. I 1201 (10—19. IV 1787) наређено је босанском валији да прикупи војску, те да успостави контакт са румелијским валијом Сејид-Мехмед пашом и са командантом поморских снага Черкез-Хасан пашом, како би истовремено с копна и с мора кренули на Скадар против Махмуд-паше и његовог брата Ахмеда.²⁴

Али Махмуд-паша се није хтио покорити, него је и даље нападао на сусједне области. Штавише, с бројном војском кренуо је у Румелију тдје је побио многе угледне племиће који су били против њега и попалио им домове. О свему томе Порта је извјештавала и босански ејалет и тражила од војних и цивилних власти да се једном то бунтовничко легло ликвидира.²⁵

Од босанског валије Селим-Сири паше је захтијевано да се у борби против Махмуд-паше удружи са румелијским валијом Сејид-Мехмед пашом. Као главни командант с мора остављен је Черкез-Хасан паша.

О свему томе босански валија је извјестио подручне органе, што видимо из његове бујурулдије упућене кадијама: Акхисара, Дувна, Љубушког, Мостара, Благаја, Стоца и Љубиња. Из све се бујурулдије види да се и из Босне прикупља војска против Махмуд-паше.²⁶

У току мјесеца априла 1787. босански валија је стално добијао наређења централне власти да пошаље војску против скадарског мутесарифа под командом свог хеџаје. У свим тим ферманима истицане су тужбе становништва Скопља, Новог Брда, Приштине, Елбасана и других мјеста против насиља Махмуд-паше. Због тога је мјесто Махмуд-паше за скадарског мутесарифа постављен мутесариф Јањине Чауш-заде Мехмед-паша, којег је требало увести у дужност последије уништења Махмуд-паше.²⁷

О прикупљању и слању војске из Босне против Махмуд-паше има више бујурулдија. У њима се нарочито подвлачи да Махмуд-паша врши пропаганду да је помилован, да би унио забуну и омео војне припреме које се врше против њега.²⁸

²³ Међу осталима из Сарајева су позвани на овај састанак сарајевски кадија и муфтија Хацимусић, затим Мустафа еф. и Сулејман еф., Чохаџић Мехмед еф., Аликадић Мехмед еф., Шерифовић Фејзулах еф. — бујурулдија од 21. ц. II 1201 (10. IV 1787).

ГХБ, сицил 26, с. 111.

²⁴ ГХБ, сицил 27, с. 21.

²⁵ Ферман од 25. IV 1787. ОИ, сицил 58, лист 18.

²⁶ Ферман од 19—28. IV 1887, — ГХБ, сицил 27, с. 24.

²⁷ Ферман од 26. IV 1787. упућен босанском валији Селим-Сири паши. ГХБ, сицил 27, с. 10—11.

²⁸ Бујурулдија од 15 и 19. маја 1787.

ОИ, сицил 58, лист 92 в. и сицил 26, лист 11 в.

Бујурулдија од 5. јуна 1787.

ГХБ, сицил 27, с. 40.

Међутим, Порта је донијела закључак да се Махмуд-паша неће више праштати и да се то уопште не смије више ни спомињати.²⁹

О истом говори и ферман од почетка јуна 1787. упућен валији Селим-Сири паша,³⁰ као и валијине бујурулдије од 4. и 9. јула 1787.³¹

Против Махмуд-паше послата је војна експедиција под заповједништвом румелијског валије Ајдослу-Мехмед паше. С њим су били Мемиш-паша и Мухтар-паша, затим санџак-бег Јањлине Мехмед-паша, мутесариф Призрена Сејфудин-паша, мутесариф Дукађина Иљас-паша, Мутесариф Тирхале и Охрида Тепеделенли-Али паша и мутесариф Алаџа Хисара Ибрахим-паша и неки бегови Албаније. Било је предвиђено да румелијска и босанска војска опколе Скадар с копна, а командант морнарице Черкез-Хасан паша с мора.

Становништво скадарског санџака било је уз Махмуд-пашу, нарочито због лоших поступака румелијског намјесника.

У току огорчених борби Махмуд-паша је искористио прилику и изашавши из Скадра изненада напао војску која је вршила опсаду и страшно је поразио.³² Послије ове пobjеде његов је углед још више порастао.³³

О том поразу имамо ферман од краја децембра 1787. године. У њему се наводи како се румелијска војска морала повући и да се Черкез-Хасан паша врати својој флоти. Исто тако и босанска војска се повукла према Подгорици.³⁴

Документи из 1788. године показују такође да је и даље вођена борба против Махмуд-паше и његових присталица.³⁵

²⁹ Ферман од 29. V до 7. VI 1787.

ОИ, сицил 43, лист 31—32.

Сличан ферман налази се и у Гази-Хусревбеговој библиотеци.

ГХБ, сицил 27, с. 37—38.

³⁰ ГХБ, сицил 27, с. 39—40.

³¹ ОИ, сицил 58, лист 95, в.

³² Ајдослу-Мехмед паша је побјегао (прерушен) у Далмацију. Због овог пораза свргнут је с положаја. За вршиоца румелијског валије постављен је Мемиш-паша. Њему је било наређено (ферманом од краја децембра 1787) да ликвидира Ајдослу-Мехмед пашу, али је он касније помилован. У рату с Русијом приликом пада тврђаве Исмаил 1790. године био је погубљен као заmjена за једног убијеног руског команданта.

Ord. Prof. I. H. Uzunçarşılı, cit., IV/1, Ankara 1956. s. 615—616.

³³ Selim Islami i Kristo Frasheri у свом дјелу (цит., с. 441) веле ово:

„Та је пobjеда имала велики одјек не само у Албанији и на Балкану него и у Европи. Француски лист »Courrier d'Europe« писао је 25. XII 1787. ово: „Непокорени скадарски паша, познати Махмут, је узео у своје руке свој пашалук и дефинитивно сломио Чаушале (Чауше-заде Мехмед-пашу), којег је Порта поставила за његова насљедника у владању Скадром“.

³⁴ Ферман од 21. XII — 30. XII децембра 1787.

ОИ, сицил 17, лист 4.

³⁵ Ферман од 7. IV — 6. V 1788. упућен војним и цивилним властима босанског ејалета.

ОИ, сицил 47, 1, 2.

У току рата османске државе против Аустрије и Русије питање Махмуд-паше представљало је за централну власт посебну бригу. Када је Селим III ступио на пријесто, Махмуд-паша се обратио с једне стране Шемсудин-бегу, који је био повјерљиво лице новог султана, а с друге стране писао је румелијском валији и команданту на фронту код Београда Абди-паши да ће му се с војском придружити, али с тим да буде помилован.³⁶ У нади да ће одржати то своје обећање и да ће можда бити од користи у рату с те двије државе, њему је опроштено, те је поново остављен као мутесариф Скадра, а његовом брату Ибрахим-паши дат је охридски санџак. Штавише, за вријеме великог везира Гази-Хасан паше (1790. год.) дата му је титула везира. Тако је Махмуд-паша учествовао у овом рату, последије Абди-пашине смрти заузео је положај према непријатељу код Видина. Након примирја он се са свом војном опремом вратио у Скадар и још више се уздицао.³⁷

Након повратка у Скадар он је хтио да стави под свој утицај све паше и феудалце у Албанији који су били против њега. С том наміјером он је с војском отишао све до Елбасана и неке од њих побио. Послије тога, покоривши се наређењу Порте, вратио се у Скадар. Али он уопште није допуштао да осим њега у сјеверној Албанији има неко друпи утицаја, и у том смислу почео је поново да самостално и независно управља.³⁸

Ферман од краја новембра 1792. упућен румелијском валији везиру Бекир-паши третира став Махмуд-паше. Откако је постао мутесариф скадарског санџака са титулом мири-мирана, никако неће да мирује. Неколико пута је издавана царска заповијест да се ликвидира, али је касније бивао помилован.

Пред крај владавине Абдул-Хамида I поново је наставио са својим одметништвом. Почео је нападати на кадилуке изван скадарског санџака, убијати феудалце који су били против њега и палити њихове куће. Приликом ступања на пријесто Селима III, обавезао се да ће радо учествовати у рату против Аустрије, и Русије, те је амнестиран. Дата му је и титула везира и послато му много новца. Али, како се наводи у ферману, он се није показао у ратним пословима како се очекивало. Прво, под изговором да иде у рат с војском, много је штете чинио становништву. Он се прије времена вратио. Осим тога, није слао државној благајни

³⁶ I. H. Uzunčaršili, цит., с. 617.

Цевдет-паша је уврстио у своју историју текст молбе за помиловање, коју је Махмуд-паша упутио Селиму III.

Tarihi Cevdet, св. 6, с. 358—360.

³⁷ Ord. prof. I. H. Uzunčaršili, цит., с. 616—617.

О учешћу Махмуд-паше у рату говори се и у бујурудијама босанског сраскера Арслан-Мехмед паше од 1. и 9. септембра 1789. године. У њима он наређује да се осигура храна за војску Махмуд-паше, која ће проћи преко босанског ејалета (тј. преко новопазарског санџака).

³⁸ I. H. Uzunčaršili, Исто, с. 617.

приходе од мјеста која су била под његовом управом, него их је сам узимао и ултропашћавао. Укратко речено, за војну није ништа допринио, а с друге стране трошио је државни новац и вршио притисак на рају тражењем хране и осталог.

Поред свега тога против њега није поведен никакав поступак, али уза све то он није био захваћан. Напротив, прије неколико мјесеци он је против призренског мутесарифа Рустем-паше и осталих који су били лојални према држави послао неке своје буљук-баше (четовође) с војском састављеном од олоша и хришћанских одметника. Затим је сакупио велику војску и без икаква наређења и овлашћења кренуо из Скадра и нанио велике штете становништву тих крајева, а нарочито против команданта Топтан-заде Мустафа-бега. Због тога су са свих страна почеле стизати притужбе. Тада је издата фетва да га треба уклонити и наређено румелијском беглербегу да то спроведе.

На ово је Махмуд-паша почео слати писма изјављујући да је повукао своје четовође и да неће више излазити из Скадра и молио да му се опрости. Упозорен је од стране великог везира да ће бити строго кажњен ако буде још једном тако нешто учинио.

И послје тога он је опет с одређеним бројем војске изашао из Скадра и из својих граница и спаљио четири до пет села, те опљачкао храну и стоку у селима наведеног Топтан-заде и побио много невиног становништва.

Због тога треба казнити све оне који га помажу, а њега ликвидирати. О неком поновном помиловању не треба ни говорити. Скадарски санџак поново се уступа мутесарифу охридског санџака Ибрахиму, који је његов брат, али исправан и лојалан према држави.

Треба што прије сакупити војску и у том смислу упутити наређење свим мири-миранима Румелије. Осим тога, треба упозорити мири-миране, бегове и племиће у Елбасану, који су се стицајем околности придружили њему, да ће им бити опроштене грешке ако буду лојални. Исто тако треба на то скренути пажњу и становништву Скадра.³⁹

Коначно је у фебруару 1793. године издата фетва (децизија) и царско писмо да се Махмуд-паша ликвидира и да нема више ни говора о неком помиловању, иако он шаље Порти писма и молбе за помиловање. Међутим, он шири вјести да је помилован. У ствари, не само што нема ни говора о амнестији него треба казнити и све оне који те гласове доносе. Овом приликом он то исто чини и доводи у заблуду државне органе.

Порта шаље румелијском валији његово оригинално писмо, заједно са Татаром који је донио то писмо. Уједно му наређује

³⁹ Ферман од I дек. р. II 1207 (26. XI — 5. XII 1792).
ОИ, скопски сицил, лист 30/6 — 31/а.

да на сваки начин уклони Махмуд-пашу.⁴⁰ Румелијски валија својом бујурулдијом од 5. марта 1793. обавјештава о томе све кадије скопског санџака и друге.⁴¹

Због самовољних поступака, супротних политици Порте, против Махмуд-паше послате су 1793. војне снаге под командом румелијског валије Ебу-Бекир паше. Он је у почетку имао извјесног успјеха. Послије тога ствар је узео олако, што је Махмуд-паша искористио и изненадним нападом поразио Ебу-Бекир пашину војску и заплочио сав ратни материјал.⁴²

Све мјере које је предузела централна власт против Махмуд-паше остале су без резултата. Он се није хтио покорити. Напротив, у овим својим акцијама наступао је као да је потпуно независан од Порте. У томе је имао и подршку скадарског становништва и у моралном и у материјалном погледу. У опасним ситуацијама оно се заузимало за њега и тражило од султана помиловање гарантујући да ће убудуће бити лојалан. Међутим, ни кад је он поново заузимао супротан став, скадарско становништво није га напустило. И то је био један од узрока да је Махмуд-паша успијевао да одбије нападе румелијске војске на Скадар.

Због тога, као што стоји у ферману султана Селима III од средине фебруара 1794. године, Порта је заузела оштар став и против становништва Скадра. Наредила је румелијском валији Ебу-Бекир паши да скрши тај отпор Махмуд-паше. С друге стране је наредила да се не дозволи излазак из Скадра ниједном пражанину, а осим тога тражила је од трговаца изван тог подручја да бојкотују скадарске трговце и да с њима не врше никакве трговачке послове. Ко год се не буде придржавао ових наређења треба га казнити. Овим ферманом је наређено да се затвори сваки Скадранин који се буде затекао изван скадарског санџака.⁴³

Из овог као и многих раније издатих фермана јасно се види колико је потешкоћа имала централна власт с Махмуд-пашом Бушатлијом и његовим помагачима и симпатизерима.

⁴⁰ Ферман од I дек. реџеба 1207 (12—21 II 1793).

ОИ, скопски сиџил, лист 31.

Сличног садржаја је и ферман султана Селима III од истог датума упућен босанском намјеснику Хусамудин-паши и осталим вјерским, војним и цивилним властима у Босни.

ГХБ, сиџил 33, с. 142—144.

Босански намјесник Хусамудин-паша издао је 23. реџеба 1207. год. (4. III 1793) бујурулдију и упознао органе о садржини наведеног фермана. ГХБ, сиџил 33, с. 144—145.

⁴¹ Бујурулдија од 22. реџ. 1207 (5. III 1793).

ОИ, скопски сиџил, лист 31 в. — 32 р.

⁴² I. H. Uzunçarşılı, cit., 617.

⁴³ Ферман од 12—21 реџеба 1208. (12—21 II 1794) упућен војним и цивилним властима у средњој Румелији.

ГХБ, сиџ. 34, с. 109.

Године 1795. Порта је, посредством шпанског посланика, помиловала Махмуд-пашу. Једини је услов за то поставила да исплати све заостале и текуће данке.⁴⁴

Међутим, без икаквог наређења Порте, Махмуд-паша је у јуну 1796. напао Црну Гору, али је био поражен у бици на Мартињићима. Махмуд-паша је почетком септембра поново, са још јачом војском, кренуо против Црне Горе. У бици на Крусима био је поражен и погинуо је.⁴⁵

Намјесто Махмуд-паше, за скадарског мутесарифа постављен је његов млађи брат Ибрахим-паша с рангом румелиског беглербега. За цијело вријеме своје управе (1796—1810) Ибрахим-паша је био лојалан према централној власти.⁴⁶

Муниба Спахо

ПРОДАЈА РИБАША ЦЕКЛИЊАНИМА 1806. ГОДИНЕ

Имовина Цетињског манастира (земља, риболови, пора, млинови) свакако је служила и за потребе учвршћивања органа централне државне власти крајем XVIII и у почетку XIX вијека. Иако је она била најсигурнији извор редовних прихода за све веће потребе државне управе, с једне стране, с друге је због ње долазило и до спорова са Цеклињанима, на чијој су се територији налазили најбољи манастирски посједи. У уговору о продаји Рибаша (западни дио села Друшића) Цеклињанима, чији текст у цјелини наводимо, јасно су изнесени разлози због којих је дошло до продаје. Цеклињани нијесу хтјели да раде земљу под закуп, а другима нијесу давали да је држе под тим условима, па је долазило до *беспокојства, смутње и инада* „међу реченим народом цеклиноким“, поред штете до које је морало доћи због тога што земља није обрађивана и што је била „води на погон“. Стога је митрополит Петар I „договорно с братијом цетињскога манастира“ у почетку јануара 1806. године продао Рибаше (обрадиву земљу и метех) за 1050 талира ћесарских (талир по три и по гроша, а грош по 40 динара), што је представљало доста велику суму. Гладне године, нарочито 1802. и 1803. и чешћи ратни сукоби, посебно с Французима од маја 1806. године, свакако су морали утицати да се отуђи најбољи дио земље Цетињског манастира. Продају Рибаша с правом можемо оцијенити и као смишљен политички акт

⁴⁴ Tarihi Cevdet sv. 6, s. 238—244.

⁴⁵ Станојевић Глигор, Историја народа Југославије, књига II, Београд 1960, с 1189—1191. — I. H. Uzunčaršili, cit., s. 617, n. 1.

Цевдет-паше у својој историји подвуча да је као резултат ове побједе Црна Гора касније припојила себи области: Бјелопавлића, Пипера, Куча и Васојевића.

Tarihi Cevdet, cit.

⁴⁶ Cevdet, cit.